

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан соціального туризму в Україні. Наводяться приклади позитивного вирішення проблем соціального туризму у різних країнах світу. Пропонуються шляхи щодо удосконалення розвитку соціального туризму, де важливе місце відводиться гармонізації національного законодавства з європейським; визначенні соціальної туристської політики країни; впровадженні законодавчих і нормативних актів, які сприятимуть розвитку соціального туризму в Україні; забезпеченні систем і механізмів підтримки малозабезпечених верств населення, інституціоналізації заощаджень на відпустку через створення формули відпусткових чеків; звільненні від податку або податкові пільги (податок на додану вартість), скасування місцевих податків туристичних підприємств, що працюють у сфері соціального туризму; підготовці працівників системи соціального туризму; сприянні органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: соціальний туризм, профспілковий туризм, прибутковість туризму, дитячий та юнацький туризм, соціальний тур, доступність соціального туру.

В статье рассмотрено современное состояние социального туризма в Украине. Приводятся примеры положительного решения проблем социального туризма в разных странах мира. Предлагаются пути по совершенствованию развития социального туризма в Украине, где важное место должна занимать гармонизация национального законодательства с европейским; определение социальной туристической политики страны; внедрение законодательных и нормативных актов, которые будут содействовать развитию социального туризма в Украине; обеспечения систем и механизмов поддержки малообеспеченных слоев населения, институционализация сбережений на отпуск через создание формулы отпускных чеков; освобождения от налога или налоговые льготы (налог на добавленную стоимость), отмены местных налогов туристическим предприятиям, которые работают в сфере социального туризма; подготовке работников системы социального туризма; содействию органов местного самоуправления и т. д.

Ключевые слова: социальный туризм, профсоюзный туризм, доходность туризма, детский и юношеский туризм, молодежный туризм, социальный тур, доступность социального тура.

The article reviewed the current state of tourism in Ukraine. Are examples of the positive solution of problems of social tourism in different countries. Suggests ways to improve the development of tourism in Ukraine, which should occupy an important place harmonization of national legislation with the EU, the definition of social tourism policy of the country, implementation of laws and regulations that will facilitate the development of tourism in Ukraine, providing systems and support mechanisms for poor Institutionalization of savings on holidays through the creation of the formula of traveler's checks, tax exemptions or tax incentives (VAT), abolition of local taxes, tourism businesses that operate in the sphere of social tourism, training of social tourism, promoting local self-government and m . etc.

Key words: social tourism, tourism trade, the profitability of tourism, children's and youth tourism, youth tourism, the social round, the availability of social round.

Постановка проблеми. Сучасна світова спільнота дуже серйозно ставиться до проблем відпочинку і туризму. Фактори, що впливають на розвиток туризму, різноманітні й багатогранні. Це природно-кліматичні і географічні, культурно-історичні та демографічні, соціальні, політичні, економічні та інші. Окрім

позитивних факторів, що сприяють розвиткові туризму, існує цілий ряд негативних чинників, які спонукають населення до туризму. Це, так зване техногенне навантаження, спричинене процесами індустріалізації та урбанізації, яке часто призводить людей до стресів і викликає у них потребу у

проведенні вільного часу поза межами їх постійного проживання. Отже, туризм у суспільстві потрібен не тільки для духовного збагачення через процес пізнання, а й для морального та фізичного оздоровлення кожного його індивідуума. Таким чином, з посиленням техногенного навантаження туризм стає вже не розкішшю, а природною необхідністю.

У кожній країні існують певні групи людей, які через брак коштів просто не можуть собі дозволити подорожувати. Сюди відносяться і малозабезпечені громадяни, і багатодітні сім'ї, інваліди, студенти тощо. Саме ці верстви населення потребують всілякої підтримки для участі в туризмі, яку може надати їм лише реалізація ідей соціального туризму.

Огляд останніх публікацій. Проблеми розвитку туризму вже кілька десятиліть перебувають у центрі уваги науковців. Вони розглядаються у працях Л. Г. Агафонової, В. І. Азара, В. Д. Безносюка, М. Б. Біржакова, М. І. Волошина, І. В. Зоріна, В. К. Євдокименка, В. А. Квартальнова, В. Ф. Кифяка, О. Д. Короля, М. П. Крачила, О. О. Любіцевої, В. І. Мацоли, Г. А. Папіряна, В. С. Сеніна, Т. Г. Сокол, В. К. Федорченка, А. Д. Чудновського, І. М. Школи та ін.

Водночас деякі політико-управлінські аспекти теорії та практики державного регулювання в галузі туризму потребують подальшого осмислення в науковій літературі. Йдеться про особливості і можливість підтримки розвитку соціального туризму органами державної влади та органами місцевого самоврядування, про дієві заходи щодо заохочення діяльності туристичних підприємств у напрямку соціального туризму.

Досвід різних країн світу свідчить, що успіх розвитку туризму прямо залежить від того, як він сприймається на державному рівні, наскільки він користується державною підтримкою. У деяких розвинутих європейських країнах сформувалось і закріпилось в законодавстві таке поняття як «право на туризм». Про таке право йдеться і в Глобальному Етичному Кодексі Туриста, прийнятому ВТО [3; 6; 7]. У Манільській декларації ВТО вказується, що соціальний туризм – це мета, до якої суспільство повинне прагнути в інтересах менш забезпечених громадян.

Туристична галузь, ураховуючи її значний вплив на економічний та соціальний розвиток країни, розгалуженість господарських зв'язків, потребує регулювання та підтримки з боку держави. Перехід до ринкових відносин, жорстка конкуренція в туристичній галузі вимагають вирішення нових завдань, пов'язаних з потребою в адекватному реагуванні держави на значні зміни як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі функціонування організацій туристичної індустрії, необхідністю вирішення проблем соціального туризму, які багато в чому зумовлені відсутністю сучасного організаційно-методичного забезпечення.

У консеквенції виділення деяких явищ у господарстві багатьох країн соціальний туризм більше не становить пріоритетного напрямку у державній соціальній політиці, що загрожує йому Мартіналізацією. Мова йде про те, що соціальний туризм не

втратив своєї актуальності навіть в умовах, так званої, низької купівельної спроможності.

Мета статті полягає у визначенні шляхів розвитку соціального туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний туризм є фактором соціальної рівноваги, взаєморозуміння між людьми і народами. Крім його відомих економічних аспектів, він набуває культурного та духовного значення.

Туризм в Україні в умовах світової економічної кризи повинен бути захищеним від негативних наслідків, що зумовлені такими соціально-економічними факторами як: низький рівень доходів населення, внаслідок чого населення витрачає майже всі свої кошти на задоволення своїх потреб у продуктах харчування і матеріальних благах; високий рівень безробіття працездатного населення, що набув загрозливого стану особливо у сільській місцевості; низька туристична культура населення регіонів, що мають значний туристичний потенціал, висока частка населення, яка в силу своїх мізерних коштів не може дозволити собі подорожувати.

У багатьох випадках люди навіть не можуть собі дозволити відправити на відпочинок хоча б своїх дітей. Всі ці проблеми ще більше загострюються.

Зауважимо, що туристична активність населення нашої країни знизилась ще і через занепад соціального туризму, який не отримавши належної підтримки держави, втратив величезну частину діючої інфраструктури, що дісталася нам з радянських часів. До того ж позначився процес розпаду СРСР, при якому було зруйновано коопераційні зв'язки, що забезпечували ефективну роботу туристичної галузі в усіх її проявах, включаючи пізнавальну, профілактичну і лікувальну.

У часи планової економіки саме соціальний туризм був провідним видом туризму. Справою соціального туризму займалися профспілки. Завдяки їм у 80-ті роки ХХ століття могло оздоровитись чи відпочити більше як три чверті відпочиваючих, які отримували путівки на відпочинок за рахунок коштів соціального страхування та державного бюджету або за пільговими цінами зі сплатою 30-50 відсотків вартості [8]. Але ж можна відтворити забуті сторінки соціального туризму, втілюючи в реальність мрію багатьох тисяч дітей, які, крім рідного міста і, в кращому випадку, бабусиного села, нічого не бачили.

Україна – держава молода. У нових ринкових умовах соціальний туризм, у тому вигляді, в якому існував за часів Радянського Союзу став практично неможливим. Упродовж останніх років розвитком соціального туризму опікуються небагато структур різних форм власності та відомчого підпорядкування. Все ж таки найповніше і найефективніше соціальний туризм знаходить свій прояв у межах профспілкової системи, більшість підприємств і організацій якої входять до закритого акціонерного товариства з туризму та екскурсій «Укрпрофтур».

ЗАТ «Укрпрофтур» є найбільшим в Україні туристичним об'єднанням. У його складі діють 77 власних туристських господарств (готелів, туристсько-оздоровчих комплексів, пансіонатів, туристських баз і таборів) загальною місткістю близько 20 тис. ліжко-

місць; 80 бюро подорожей та екскурсій та інші підрозділи. Основними напрямками діяльності підприємств ЗАТ «Укрпрофтур» на сучасному етапі є оздоровлення у власних господарствах, організація транспортних туристських подорожей по Україні, екскурсійне обслуговування усіх верств населення, надання автотранспортних послуг та послуг підприємств громадського харчування, а також інші види діяльності. Всього перелік послуг, які надає система профспілкового туризму, становить близько 30-ти найменувань.

Путівки на оздоровлення в пансіонатах і оздоровчих комплексах профспілкового туризму найдешевші серед закладів такого профілю інших відомств, що визначені постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1997 р. № 835 як заклади лікування та відпочинку дітей. Але «Укрпрофтур» неспроможний забезпечити всіх малозабезпечених громадян дешевими соціальними турами. Останнім часом частка українських «соціальних» туристів у загальному туристичному потоці незначна. Для відродження соціального туризму потрібні нові концептуальні підходи, засновані на розумному балансі інтересів держави. У зв'язку з цим потрібна координація діяльності всіх міністерств і відомств, проведення протекціоністської (передусім фінансової) політики з боку держави. Це насамперед упровадження спеціалізованих навчальних туристських програм залежно від вікових та освітніх особливостей дітей і молоді, виконання програми оздоровлення та фізичного загартування підростаючого покоління.

Майбутнє кожної держави це її підростаюче покоління. Діти й підлітки становлять 21,5 %, або близько 11 млн осіб, загальної кількості населення України. Виходячи з цього, постає потреба вироблення системного підходу до проведення молодіжної політики, сприяння духовному й фізичному розвитку підростаючого покоління, виховання у нього почуття громадської свідомості та патріотизму. Державна туристична адміністрація України, інші міністерства та відомства реалізують державну молодіжну політику в контексті виконання загальнодержавної програми «Молодь України».

Серед туристських підприємств, які спеціалізуються на молодіжному туризмі, найбільшим залишається АТ «Супутник-Україна». Незважаючи на те, що система ринкових відносин зруйнувала монополію «Супутника» на цей вид туризму, він є одним з провідних у цій сфері. У системі «Супутника» близько 40 підрозділів, які працюють у всіх регіонах країни, укомплектовані професійними кадрами і мають власну матеріальну базу: у Києві – готель «Мир», у Луганську – «Дружба», в Одесі – «Юність», туристські комплекси в Запорізькій та Черкаській областях, молодіжний центр «Верховина» в Закарпатській області, власний автобусний парк. АТ «Супутник-Україна» має всі можливості для якісного обслуговування дітей та молоді на туристських маршрутах України і відпочинку та оздоровлення молоді за кордоном.

Водночас матеріальна база, що перебуває під юрисдикцією різних міністерств і відомств, не використовується в повному обсязі, а цільові кошти зі спеціалізованих джерел фінансування, які виді-

ляються з державного бюджету для відпочинку та оздоровлення дітей і молоді, не завжди використовуються за призначенням. Ринкові відносини витіснили екскурсійні програми для школярів та студентів. Тури по Дніпру стали доступними хіба що для іноземців.

З метою сприяння розвитку молодіжного туризму у жовтні 2004 року було створено Всеукраїнську молодіжну туристичну асоціацію. Її представництва є в 17 областях і регіонах України. Основні завдання асоціації: сприяння молодіжним ініціативам у туристичній сфері, сприяння у створенні розвинутої інфраструктури молодіжного туризму в Україні, створення рекомендацій щодо сприяння молодіжному туризму з боку виконавчої і законодавчої влади, просування українського молодіжного туристичного продукту як усередині країни, так і за її межами. Головними завданнями Всеукраїнської молодіжної туристичної асоціації є сприяння молодіжним ініціативам у сфері туризму, популяризація молодіжних туристичних напрямів серед української і зарубіжної молоді і просування молодіжного тур продукту на світовому ринку, об'єднання і координація діяльності професіоналів, що працюють у сфері молодіжного туризму.

Крім того, йде робота із створення Всеукраїнського молодіжного туристичного клубу. Цей клуб створюється за ініціативи Державної туристичної адміністрації України і за участю банків України.

Всеукраїнська молодіжна туристична асоціація і міжнародна туристична система онлайн бронювання Hostelsclub, що базується у Венеції, підписали договір про спільну діяльність у сфері розвитку молодіжного туризму.

«Усесвітня хостел-мережа вимагає жорстких стандартів до молодіжних готелів. Це не наші традиційні гуртожитки для студентів. Наприклад, в Україні вже діє більше десятка хостелів, у тому числі 8 – у мережі «Молодіжний туризм і хостели України». Якість обслуговування там на пристойному рівні. Фахівцями Науково-експериментального центру «Студентська туристична лабораторія» розроблено стандарти класифікації типів костелів (відповідні класифікації готелів від двох до чотирьох зірок). При укладенні угоди з Hostelsclub обговорювали питання якості і гарантій надання послуг.

Сфера хостельного господарства все ще «не узятая» в рамки законодавства. Зараз існує постанова Уряду № 297 від 15 березня 2006 року, що затверджує Порядок надання послуг з тимчасового розміщення. Проте термін «костел» доки не має юридичного визначення, і як наслідок, його сертифікація ускладнюється тим, що відповідні органи не можуть оцінити таке житло, оскільки воно відноситься до сфери приватного житла. Актуальною є проблема існуючих хостелів щодо дотримання вимог з безпеки і санітарно-гігієнічних норм, відповідних рівнів умов і сервісу. Система онлайн-бронювання костелу передбачає повну відповідність замовлення (віртуальної фотографії) тому, що насправді отримає споживач.

На Євро – 2012 в Україні в цілому приїде аж 30 000 офіційних осіб, а ось звичайних уболівальників планується мінімум 600 000 людей. До того ж, не всі

масові уболівальники будуть організовані – багато хто приїде як туристи, сподіваючись вже на місці придбати квитки на футбольні матчі. Саме для таких фанатів існують бюджетні кошти розміщення, іншими словами – хостели. Це своєрідні корпуси гуртожитків, які надають свої послуги на короткий або тривалий термін. На сьогодні держава контролює готельну сферу, за якою постійно спостерігають експерти УЄФА, а ось сегмент економного, так званого «малобюджетного» житла поки що незаслужено позбавлений уваги.

Готель акумулює в собі значну частину коштів своїх відвідувачів, «добровільно-примусово» надаючи їм харчування, розваги, побутовий сервіс, автотransпорт та інше. Більшість готельних мереж належать іноземним інвесторам, тому лєвова частка засобів, яка надійде до України від туристів відразу ж повернеться в західноєвропейські банки. Хостели ж економічно вигідні як для масового уболівальника, так і для нашої держави. Самі туристи зекономлять кошти на житло, та зможуть дозволити більше подорожувати по Україні, придбати сувенірів, відвідати культурно-розважальні заклади, ресторани і кафе приймаючих міст. Відповідно, частина витрачених коштів у вигляді податків буде сплачена вітчизняними підприємцями до державного бюджету. Іноземні гості та наші співвітчизники з інших міст зможуть краще познайомитися з містом, його колоритом, місцевими мешканцями, що сприятиме формуванню позитивного іміджу України.

Вивчаючи законодавчу базу щодо державного регулювання туристичної діяльності, а саме Закон України «Про туризм» і, прийнятих, відповідно до нього певних постанов та рішень, у статті 6 другого розділу «Державна політика та державне регулювання», можна знайти таке твердження: «Одним з пріоритетних напрямків державної політики в галузі туризму є забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій громадян» [1; 2]. Чи достатньо цього для відродження рівня соціального туризму? Можливо для покращення його стану в Україні бракує чіткого законопроекту, в якому були б висвітлені основні моменти реалізації соціального туризму. А саме: фонди розвитку, момент самофінансування, який включав би базовий стандарт доступності соціального туру, соціальну туристичну ренту, механізм самоуправління, координації і партнерства, систему підготовки спеціалістів для сфери соціального туризму. Можливо, Україні слід застосувати досвід розвинутих європейських держав. Крім цього, слід згадати про відповідальність держави за туристичну галузь. Йдеться про те, що від моменту, коли держава прийняла суспільно важливі документи про визнання оплачуваної відпустки, туризм набрав нових вимірів. Держава повинна вміти, з одного боку, аналізувати туризм як чинник, що відіграє істотну роль у реалізації зобов'язань, які взяла на себе, щоб сприяти суспільному розвитку, з іншого боку – повинна розглядати його на рівні з іншими зобов'язаннями, прийнятими перед народною спільнотою у сферах

соціального захисту, освіти, науки, охорони здоров'я тощо. В цьому контексті туризм не може виступати тільки джерелом прибутків. Іншими словами, прибутковість туризму хоч і є важливим чинником, не може бути єдиним критерієм оцінки заходів, які держава повинна впровадити для його розвитку. В світлі цієї ідеї соціальний туризм є метою, до якої суспільство повинне прагнути з погляду на потреби населення країни, найбільш послідовною з погляду можливості використання права на відпочинок.

Зауважимо, що концепція соціального туризму базується на трьох основних принципах:

1) забезпечення відпочинком кожного члена суспільства шляхом залучення в середовище туризму людей з низьким рівнем доходу;

2) субсидювання туристських поїздок незаможних громадян;

3) участь державних, муніципальних і суспільних структур у розвитку туризму.

Отже, соціальний туризм субсидіюється із засобів, що виділяються на соціальні потреби з метою створення умов для туризму певних категорій громадян. Субсидії виділяються як з державних, так і з недержавних фондів, а також благодійними організаціями.

Крім джерел Міжнародного Бюро Соціального Туризму у Женеві інформації про еволюцію політики урядів у туристичній діяльності є досить мало. У літературних джерелах, присвячених туризму у різних країнах, предмет ідеї соціального туризму розглядається з кількох точок зору.

Соціальний туризм – це організація туристичних подорожей для осіб, які мають невисокий рівень доходу або належать до слабозахисених верств населення (діти, юнацтво, пенсіонери, інваліди тощо) з метою реалізації їх права на відпочинок [8]. При цьому витрати повністю або частково сплачуються державою, підприємством чи громадськими соціальними фондами. Зрозуміло, що установи, які займаються соціальним туризмом, не очікують від цього високих прибутків. Отже, соціальний туризм може активно розвиватись тільки за умов активної суспільної і державної підтримки.

В основі суспільного розвитку соціального туризму лежить досягнення таких двох цілей. По-перше, зробити можливими туристичні подорожі для тих, чие матеріальне становище не дозволяє користуватись засобами відпочинку в ринкових умовах (наприклад, студентів). По-друге, мова йде про створення і розвиток неприбуткового сектора туристичного господарства, який зміг би давати можливість подорожувати.

Соціальний туризм можна розглядати з різних точок зору:

по-перше, цей вид туризму тяжіє до дешевої туристичної бази, з наданням специфічних послуг і заохоченням до активної діяльності незалежно від їх форми власності;

по-друге, соціальний туризм можна розглядати як сферу задоволення потреб найбільшого населення, в якій кошти цілком або частково сплачуються не туристом, а організаціями або установами, які ці витрати фінансують, рефінансують чи повертають;

по-третє, соціальний туризм вимагає створення певних громадських об'єднань родинних, молодіжних та інших, для того, щоб не допустити до повної залежності відпочинку працівників, молоді, пенсіонерів та інших малозабезпечених верств населення від приватного сектора. І щоб цей відпочинок не став додатковим фактором соціальної нерівності в суспільстві.

У структурі центральних адміністрацій певних держав міністерство туризму є найголовнішою інституцією, яка опікується розвитком соціального туризму. Залежно від певної країни цим також займаються інші міністерства (наприклад, міністерство праці і соціальних справ, здоров'я і сім'ї, молоді і спорту).

Концепція соціального туризму реалізується на практиці у Швейцарії і Франції завдяки системі відпусткових чеків. Головним елементом є чек – платіжно-розрахунковий засіб, який введений в обіг для надання адресної допомоги туристам і забезпечення доступності відпочинку всім верствам суспільства. Чеки випускаються спеціально вповноваженими органами (Національне агентство відпусткових чеків у Франції) чи кооперативним (Каса подорожей у Швейцарії). Ці чеки оптом купують підприємства, які пізніше їх реалізують фізичним особам зі значними знижками. У Швейцарії дотації становлять 5-25 % вартості відпусткового чеку, а у Франції – 20-80 %. Окремих категоріям населення відпусткові чеки роздають безкоштовно.

У Швейцарії кожен житель країни може скористатись відпустковими чеками, але з різними розмірами знижок. У Франції коло таких осіб строго обмежене. Чеки пропонуються лише тим працівникам, чий податок з доходів фізичних осіб за рік є нижчим 2 000 дол США, а розмір дотацій не повинен перевищувати мінімальну заробітну плату, встановлену на рівні 1 100 дол США. Крім адміністрацій підприємств, відпусткові чеки розподіляються громадськими організаціями – комітетами трудових колективів. Ці платіжні кошти можуть бути використані виключно на оплату послуг, пов'язаних з відпочинком, подорожами, відвідуванням культурних і видовищних заходів. Фізичні особи – носії чеків пред'являють їх на підприємствах обслуговування, що входять до системи засобів соціального туризму. У Швейцарії налічується 7 тис таких підприємств, у Франції – 150 тис. У їх числі засоби розміщення, на оплату послуг яких спрямовується до 40 % всіх відпусткових чеків, транспортні організації (25 %), підприємства громадського харчування (15 %), туристичні агентства (11 %), культурно-видовищні та спортивно-оздоровчі об'єкти (10 %). Отримані чеки підприємства обслуговування передають у Національне агентство (Касу подорожей) для оплати, тим самим завершуючи їх життєвий цикл.

Система відпусткових чеків вигідна всім її учасникам. Працівники і члени їх сімей, купуючи ці чеки на пільгових умовах, істотно знижують витрати на відпочинок. У Франції, наприклад, дотації адміністрації підприємства в розрахунку на одного працюючого становлять від 45 до 250 дол США.

Певний інтерес у розвитку системи присутній і в інших суб'єктів. Оптовий покупець (адміністрація

підприємства) залучає у вигляді відпусткових чеків гнучкий і дуже зручний інструмент проведення соціальної політики. Вони дозволяють у деякій мірі компенсувати відмінності в оплаті праці, що особливо важливо для молоді та багатодітних сімей, створити атмосферу партнерства і зміцнити стабільність трудового колективу. Оптовик має при цьому і суто матеріально вигоду, оскільки кошти, що виділяються на покупку чеків, не обкладаються податками. Підприємства обслуговування мають додаткову клієнттуру і гарантії оплати своїх послуг. Нарешті, агентство отримує матеріальну винагороду у вигляді комісійних за залучення клієнттури та надання рекламно-інформаційних послуг. В умовах загальної зацікавленості в чеківій системі соціальний туризм перетворився на помітне явище громадського життя, співмірний за масштабами з комерційним туризмом.

Соціологічні дослідження, проведені в Швейцарії, показали, що 86 % населення країни знають про існування відпусткових чеків і діяльності Каси подорожей, а 1,6 млн осіб, тобто кожен четвертий мешканець, вдаються до її послуг. Обсяги оптових закупівель чеків не знижувалися навіть в роки економічного спаду.

Сьогодні популярним в багатьох країнах стає різновид соціального туризму, який отримав назву інсентив-туризм (заохочувальний). Це туристичні подорожі, що організуються підприємствами та фірмами для своїх співробітників як винагорода за сумлінну працю, а це є потужним мотивуючим фактором для сумлінної праці працівників, що в свою чергу, знову ж таки приносить державі прибутки.

В умовах, коли конкуренція в туристичному бізнесі та індустрії відпочинку і розваг дуже висока, власники готелів беруть участь у дисконтних програмах, тому що безкоштовна інформація про знижки, що надається в каталогах для власників карток, залучає потенційних клієнтів. Банківські структури також зацікавлені в поширенні карток. Вони видають їх разом з кредитними картами безкоштовно, або набагато дешевше роздрібною ціни, тим самим, розширюючи спектр послуг для своїх клієнтів.

Географія дисконтних карток дуже різноманітна, популярними є «ETN-CARD». Для мандрівників ця система є клубом, членство в якому дозволяє зменшувати дорожні витрати. Перевагами використання карток «ETN» є:

- знижки для власників від 20 до 50 % вартості в десятих тисячах готелів у 175 країнах світу, у тому числі в Російській Федерації й у країнах СНД (у США в 400 готелях власник картки заплатить 50 % від вартості номера);
- широку систему знижок у ресторанах (від 20 до 50 %);
- зниження (до 1/3) тарифів при оплаті оренди автомобіля;
- знижка при купівлі авіа-, залізничних, автобусних квитків у розмірі 3-10 %;
- можливість безкоштовно одержати картки «ETN-Telecard» і «Sprint Fonocard», що дозволяють розмовляти по телефону за пільговими тарифами.

При одержанні картки власнику видається ілюстрований каталог з адресами сервісних служб, що входять у систему. Вибравши готель, власник замовляє знижку на резервування номера. Часто цю процедуру бере на себе сама дисконтна система.

Опрацювання моделі соціального туризму в Польщі є ще незавершеним. Хоч становище соціального туризму не таке вже й погане. Там активно працює фонд «Спілки Працюючих», а також заклади праці, профспілки, деякі міністерства, наприклад Міністерство Народної Оборони, яке виступає організатором баз відпочинку у найатракційніших регіонах країни, спортивні та рекреаційні організації, школи, а також керуючі органи виховання та освіти. Провідну роль відіграють, з огляду на поле діяльності, заклади праці (підприємства), які виступають найбільшими організаторами туризму у Польщі. Вони представляють понад половину всієї бази нічлігів у найатракційніших регіонах країни. Більшість з цих закладів переведено на ринкові відносини. На деяких великих підприємствах, які займаються розбудовою відпочинкової бази існують окремо певні представництва, які надають соціальні послуги і послуги на ринкових засадах. Серед організаторів туризму слід виділити школи, а також відділи виховання та освіти, які займаються організацією відпочинку дітей і молоді. Вони отримують кошти з держбюджету на турбази та табори, а в деяких регіонах країни – на так звані «зелені школи».

У певному сенсі до некомерційних організаторів туризму в Польщі можна віднести комунальні одиниці (OSIR), які хоч і не мають своїх туристичних бюро, мають спортивні, рекреаційні об'єкти й засоби розміщення [9]. І все ж таки польські науковці вважають, що соціальний туризм у Польщі теж може опинитись під загрозою зникнення. Вони пропонують використати досвід у цьому виді діяльності інших держав [8; 9].

Зазначимо, що Міжпарламентським комітетом республіки Білорусь, Казахстан, Киргизької республіки, Російської Федерації було прийнято, так званий, Модельний закон «Про соціальний туризм», який визначає правові, організаційні та економічні основи соціального туризму. Він містить такі розділи: Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ. Стаття 1. Цілі і завдання; Стаття 2. Основні поняття; Стаття 3. Принципи державної політики у сфері соціального туризму; Стаття 4. Гарантії прав громадян у сфері соціального туризму; Стаття 5. Дитячий та юнацький туризм. Розділ II ПРІОРИТЕТНІ ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ. Стаття 6. Самодіяльний туризм; Стаття 7. Лікувально-оздоровчий туризм; Стаття 8. Екологічний і культурно-пізнавальний туризм; Стаття 9. Сімейні подорожі, туризм для молоді та ветеранів; Стаття 10. Туризм для інвалідів; Стаття 11. Туристські подорожі зарубіжних співвітчизників, міжнародні обміни у сфері соціального туризму. Глава 3. ЛІЦЕНЗУВАННЯ, СТАНДАРТИЗАЦІЯ, СЕРТИФІКАЦІЯ: Стаття 12. Ліцензування туроператорської і турагентської діяльності у сфері соціального туризму; Стаття 13. Сертифікація соціального туру. Стаття 14. Комісії з соціального

туризму. Розділ 4. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: Стаття 15. Базовий стандарт доступності соціального туру; Стаття 16. Фонди розвитку соціального туризму; Стаття 17. Мале підприємництво у сфері соціального туризму. Розділ 5. ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ. Стаття 18. Підготовка спеціалістів для сфери соціального туризму. Розділ 6. МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ. Стаття 19. Міжнародні зв'язки.

Заслугує уваги той факт, що в Росії було прийнято Федеральний закон «Про основи туристської діяльності в Російській Федерації», який визначає соціальний туризм як «подорожі, що субсидіюються із засобів, що виділяються державою на соціальні потреби», при цьому окремим категоріям російських туристів держава в порядку, що встановлюється Урядом Російської Федерації, надає пільги соціального характеру.

Ростовська область стала першим суб'єктом Південного федерального округу, в якому організація соціальних турів здійснюється за рахунок бюджетних коштів в рамках реалізації обласної цільової програми розвитку туризму. У 2009 році на ці цілі із засобів обласного бюджету було виділено 800 тис. рублів. Екскурсії для інвалідів, ветеранів, дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених сімей та інших соціально незахищених категорій громадян проводяться турнір-мами за держзамовленням мінекономіки.

Спільна діяльність органів виконавчої влади Ростовської області і представників турбізнесу полягає не просто в допомозі соціально незахищеним категоріям громадян, а в забезпеченні їх рівними з іншими громадянами можливостями, передбаченими Конституцією Російської Федерації і загально-визнаними нормами міжнародного права.

З метою досягнення найбільшої ефективності у вживанні технологій соціокультурної реабілітації інвалідів, управління розвитку туризму мінекономіки області в 2009 році організувало проведення соціальних турів у літній період. Пропоновані заходи дозволяють людям з обмеженими можливостями поєднати пізнавальні маршрути з оздоровчим відпочинком на побережжі Дону і Призов'я. Питання про розвиток соціального туризму і впровадження в діяльність суб'єктів туріндустрії соціокультурної реабілітації інвалідів розглядався в 2008 р. на черговому засіданні Міжвідомчого координаційного радому з туризму (МКСТ) 07.11.2008 р. за ініціативи члена МКСТ, першого віце-президента Російської Асоціації соціального туризму Ю. С. Пономарьова. Відповідно до вирішення МКСТ суб'єктам туристської індустрії, які здійснюють роботу з організації і проведення соціальних турів, виявляється всебічна інформаційна підтримка. Окрім цього в 2009 році було розроблено методичний посібник з організації турів, спрямованих на соціально-культурну реабілітацію інвалідів. В організації проведення екскурсійних турів для дітей взяли активну участь вчителі шкіл, співробітники міських і районних відділів шкільної освіти, вихователі дитячих будинків і інтернатів. Усі вони підтримали ініціативу управління розвитку туризму мінекономіки Ростовської області в

реалізації проекту в рамках розвитку соціального туризму на Дону.

Аналіз організації туристичної діяльності громадян на державному рівні у розвинутих країнах дозволяє зробити висновок про те, що масовість загальнодоступного, соціального туризму перебиває його дешевизну сумарними надходженнями і швидкою оборотністю живих коштів, що позитивно впливає на економіку за рахунок збільшення зайнятості населення, збільшення інвестицій у туризм безпосередньо на місцях, а також завдяки податковим надходженням до бюджету держави.

Завдяки соціальному туризму держава може отримувати прибуток не тільки завдяки вкладанню в нього коштів та підтримуючи його грамотною, законодавчо-виваженою політикою, яка враховує регіональні особливості територій, де пріоритетним напрямком розвитку економіки може стати туризм.

Висновки.

Для реалізації концепції соціального туризму в Україні необхідними заходами є:

- гармонізація національного законодавства з європейським;
- визначення соціальної туристичної політики держави;
- прийняття відповідних законодавчих і нормативних актів;
- забезпечення систем і механізмів підтримки малозабезпечених верств населення,
- створення соціальної інфраструктури – сітки громадських туристичних об'єктів доступних для всіх громадян країни і безпосереднє управління ними;
- фінансова допомога, яка охоплює субвенції, субсидії, преференційні позики для організації соціального туризму сім'ї та молоді; слід додати, що ця допомога призначена на розвиток молодіжних

турбаз, сімейних будинків-пансіонатів, сімейних баз відпочинку, а також спортивних та розважальних заходів;

- індивідуальні доплати, що зменшують кошти на відпочинок дітей, молоді чи сімей.
- інституціоналізація заощаджень на відпустку через створення формули відпусткових чеків;
- звільнення від податку або податкової пільги;
- взаємодія працівників науки, освіти та культури з туристичними підприємствами різних форм власності, зокрема, з членами Асоціації лідерів турбізнесу України (АЛТУ).
- збереження пільг на квитки в громадському транспорті для деяких категорій громадян: молоді, малозабезпечених сімей, пенсіонерів, інвалідів;
- підготовка працівників системи соціального туризму, включаючи його організаторів, ін формційна робота тощо.

Це ще далеко не повний перелік завдань, які необхідно буде вирішувати у процесі реалізації ідеї соціального туризму в Україні. Для вирішення певних поточних завдань, можливо, доцільно створити державний комітет зі сприяння розвитку соціальному туризму в Україні, який, спираючись на законодавчу базу, враховуючи економічну ситуацію в нашій державі розробив програму розвитку соціального туризму в Україні і надавав інформаційну допомогу організаціям, які забезпечують розвиток соціального туризму.

Підсумовуючи все вищесказане, слід додати, що соціальний туризм є необхідним видом туризму кожної країни і, як категорія історична, він може поступово зникати тільки разом зі зникненням різких відмінностей між життєвими рівнями і доходами населення, а також, коли буде повністю ліквідовано убогість та жебрацтво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95 – ВР.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 р.
3. Гаврилишин І. П. Туризм України: проблеми і перспективи / І. П. Гаврилишин. – К., – 1994.
4. Герасименко В. Г. Основи туристичного бізнесу / В. Г. Герасименко. – Одеса, 1997.
5. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К.: Вища школа, 2002. – 195 с.
6. Кишак В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кишак. – Чернівці: Книги – XXI, 2003.
7. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства.
8. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності / Т. Г. Сокол. – К.: Грамота, 2006. – С. 101–102.
9. Gaworecki W. Turystyka. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne / W. Gaworecki. – Warszawa, 1997.
10. Rozycki P. Zarys wiendzy o turystyce / P. Rozycki. – Krakow, 2006.

Рецензенти: Бажал Ю.М., д.е.н., професор;
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор

© Теодорович Л. В., Хомин О. Й., 2010

Надійшла до редакції 03.06.2010 р.